

İHVÂN-I SAFÂ'NIN FELSEFÎ PARADİGMASINDAN HADİS EDEBİYATINA -ZEYD B. RİFÂA ve KIRK HADİS SEÇKİSİ-

Hasan YERKAZAN*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 2 Kasım 2021, **Kabul Tarihi:** 12 Ocak 2022, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2022, **Atf:** Yerkazan, Hasan. "İhvân-ı Safâ'nın Felsefî Paradigmasından Hadis Edebiyatına -Zeyd B. Rifâa ve Kırk Hadis Seçkisi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 22/1 (Mart 2022): 221-248.

<https://doi.org/10.33415/daad.1017902>

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 2 November 2021, **Accepted:** 12 January 2022, **Published:** 31 March 2022, **Cite as:** Yerkazan, Hasan. "From Ikhwân-ı Safâ's Philosophy Paradigm to Hadith Literature - Zeyd b. Rifâa and a Selection of Forty Hadith-". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 22/1 (March 2022): 221-248.

<https://doi.org/10.33415/daad.1017902>

Öz

İhvân-ı Safâ; dinî, felsefî, siyasî ve ilmî amaçlarla hicrî dördüncü yüzyılda Basra'da kurulmuş bir ekoldür. Bu grubun öncüleri kozmoloji, psikoloji, metafizik, astronomi, matematik vs. gibi alanlarda çalışarak toplam elli iki risâleden oluşan ve *Resâ'ilü İhvânî's-Safâ* olarak isimlendirilen ansiklopedik bir eser kaleme almışlardır. Zeyd b. Rifâa da bu topluluğun önemli şahsiyetlerinden biri kabul edilmektedir. Bu makalede öncelikle Zeyd b. Rifâa'nın hayatı ve hadis tarihindeki yeri incelenmiştir. Akabinde ona nispet edilen kırk hadis mecmuasının mevsukiyeti, râvileri, şerhleri, hadislerin kaynağı, sıhhati ve içeriği tetkik edilmiştir. Çalışma neticesinde felsefe ile iştigal eden bir zatın ve naklettiği kırk hadisin hadisçiler nezdindeki değeri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırk Hadis, Zeyd b. Rifâa, İhvân-ı Safâ, Mevzu hadis, Tenkid.

* Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Amasya, Türkiye, hasanyerkazan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8673-0546>.

**From İkhvân-ı Safâ's Philosophy Paradigm to Hadith Literature
- Zeyd b. Rifaa and a Selection of Forty Hadith-**

Abstract

İkhwan al-Safâ is a school founded in Basra in the fourth century AH for religious, philosophical, political, and scientific purposes. The pioneers of this school who were interested in the fields such as cosmology, psychology, metaphysics, astronomy, mathematics, etc., wrote an encyclopedic work called *Resâilu İkhwan al-Şafâ*, consisting of a total of fifty-two treatises. Zayd b. Rifaa is accepted as one of the important figures of this community. In this article, the life of Zayd b. Rifaa and his place in the history of hadith are examined. Subsequently, the solidity of the forty hadiths collection attributed to him, its narrators, commentaries, sources, authenticity, and its content were questioned. As a result of the study, the value of a person engaged in philosophy and the forty hadiths he narrated in the eyes of hadith scholars was tried to be revealed.

Keywords: Forty Hadith, Zayd b. Rifaa, İkhwan-i Safa, Mawdu hadith, Criticism.

Giriş

222 | db

“Kırk Hadis”, hadis edebiyatı tarihinde en çok eser yazılan alanlardan biridir.¹ Bu çalışmaların yaygınlaşmasında Hz. Peygamber’in (s.a.s.) “Ümmetim içinde dinî işlere dair kırk hadis ezberleyen kişiyi Yüce Allah kıyamet gününde fakîhler ve âlimler arasında diriltir.”² sözü etkili olmuştur. Bu hadisin müjdesine nâil olmak isteyen birçok âlim, kırk hadis eseri telif etmiştir. Bunlardan biri de İhvân-ı Safâ ekolüne müntesip olduğu iddia edilen Zeyd b. Rifâa’dır.

İhvân-ı Safâ dinî, felsefî, siyasî ve ilmî amaçlarla IV. (X.) yüzyılda Basra’da kurulmuş bir ekoldür. Bu grup, İslâm toplumunda birlik, beraberlik, kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma ruhunu yaygınlaştırmaya ve canlandırmaya çalışmıştır. Faaliyetlerini gizli olarak sürdüren bu topluluğun kimler tarafından kurulduğu tam olarak bilinmemektedir. Her ne kadar kendileri isimlerini ifşa etmeseler de Zeyd b. Rifâa (öl. ?), Ebû Ahmed el-Mihricânî (öl. ?), Ebü’l-Hasan Ali b. Hârûn ez-Zencânî (öl. ?), Ebû Süleymân Muhammed b. Ma’şer el-Mukaddesî (el-Makdisî) (öl. ?) ve Avfî’nin (öl. ?) İhvân-ı Safâ ekolü-

¹ Kırk hadis hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Abdülkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis: Toplama, Tercüme ve Şerhleri* (Ankara: DİB Yayınları, 1991); Selahattin Yıldırım, *Osmanlı’da Kırk Hadis Çalışmaları* (İstanbul: Osmanlı Hadis Araştırmaları, 2000); M. Yaşar Kandemir, “Kırk Hadis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/467-470.

² Bu hadis zayıf olarak değerlendirilmiştir. Bk. Ebü’l-Hasan Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *el-İlelü’l-vâride fi’l-ehâdisi’n-nebeviyye* (Riyad: Dâru Tayyibe, 1985), 6/33; Ebü Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh İbn Abdilber, *Câmi’u beyâni’l-ilm ve fadlihi*, thk. Ebü’l-Eşbal ez-Züheyrî (Demmâm: Dâru İbni’l-Cevzi, 1994), 1/12-199.

nün kurucuları olduğu kabul edilmektedir. Bu şahıslar, *Resâ'ilü İhvânî's-Safâ* olarak isimlendirilen ve toplam elli iki risâleden oluşan ansiklopedik bir eser kaleme almışlardır. Bu risâlelerde kozmoloji, psikoloji, metafizik, astronomi, matematik vs. gibi birçok konuya yer vermişlerdir.³

Zeyd b. Rifâa daha çok felsefî kimliği ile ön plana çıkmıştır. Ancak kırk hadis çalışması yaptığından dolayı, hadisçilerin de ilgi alanına girmiştir. Bu makalede Zeyd b. Rifâa'nın hayatı, kırk hadis risalesinin ona aidiyeti, eserde bulunan hadislerin sıhhat analizi, rivâyetlerin içeriği, şerhleri vs. ele alınacak ve farklı boyutları ile tetkik edilecektir. Bu çalışma vesilesiyle felsefî kimliği ile öne çıkmış bir şahsın ve bu şahsa ait bir eserin hadis tarihindeki yeri ilim dünyasının dikkatine sunulacaktır.

1. Zeyd b. Rifâa ve Hadis Tarihindeki Yeri

Ebü'l-Hayr Zeyd b. Rifâa'nın hangi tarihte ve nerede doğduğu ile ilgili kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Küçük yaştan itibaren dönemin önde gelen âlimlerinden ders almıştır. Cibâl ve Horâsân'da İbn Dureyd (öl. 321/933) ve Ebû Bekir b. el-Enbârî'den (öl. 328/939) edebiyat kitapları nakletmiştir. Aynı şekilde babası aracılığı ile Ebû Kâmil el-Cahdî (öl. 237/851) ve başkalarından da rivâyette bulunmuştur. Ebû Nasr Muhammed b. Abdilazîz İsfahânî Sibeveyh (öl. ?), ondan hadis rivâyet etmiştir.⁴ Zeyd b. Rifâa'nın uzun süre Basra'da kaldığı ve felsefecilerin görüşünü benimsediği rivâyet edilmektedir. Kırk hadis dışında *Cevâmi'u İslâhî'l-mantık* isimli bir eseri daha vardır.⁵ Hicrî dördüncü asırda yaşayan Zeyd b. Rifâa'nın tam olarak hangi tarihte vefat ettiği bilinmemektedir.

Tespit edilebildiği kadarıyla Zeyd b. Rifâa hakkında ilk cerh ve ta'dil değerlendirmesi Hatîb el-Bâğdadî'ye (öl. 463/1071) aittir. Hatîb, onun yalancı (kezzâb) bir kimse olduğunu söylemektedir.⁶ Daha sonraki süreçte Bağdâdî, Zeyd b. Rifâa konusunda birçok cerh

³ İhvân-ı Safâ ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Enver Uysal, "İhvân-ı Safâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22/1-6; *Resâ'ilü İhvânî's-Safâ*'da bulunan hadisler için bk. Recep Aslan, *İhvân-ı Safâ ve Hadis* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2017).

⁴ Ebü'l-Hasen Cemâlüddîn Ali b. Yûsuf el-Kıfî, *İnbâhü'r-rivâat 'alâ enbâhi'n-nühât*, thk. M. Ebü'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1982), 3/169.

⁵ Hayruddîn Ziriklî, *el-A'lâm*, thk. Züheyr Fethullah (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002), 3/98.

⁶ Ebû Bekir Muhammed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşâr Avvâd Ma'ruf (Beyrut: Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2002), 9/459; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehbî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri ve'l-a'lâm*, thk. Beşâr Avvâd Ma'ruf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003), 8/675.

ve ta'dil eserine kaynaklık etmiştir. Ayrıca Hatîb'in yaşadığı dönem göz önünde bulundurulduğunda onunla aynı veya yakın dönemde yaşadığını da söylemek mümkündür.

Hatîb'in Zeyd'i eleştirmesi, gerçekten onun hadis uydurduğundan mı yoksa felsefe ile iştigal ettiğinden mi kaynaklandığı tetkike muhtaç bir durum arz etmektedir. Tespit edilebildiği kadarıyla Hatîb, Zeyd'e nispet edilen kırk hadis eserindeki rivâyetleri teker teker inceleyip bir kritiğe tabi tutmamıştır. Sadece hadis uydurduğunu söylemektedir. Bunda hadis mecmuasında nakledilen hadislerin senedlerinin olmaması veya uydurulması etkili olmuş olabilir. Ancak çalışmanın ilerleyen başlıklarında da izah edileceği üzere bu kırk hadis çalışmasındaki rivâyetlerin bir kısmı, Zeyd b. Rifâa öncesinde telif edilen eserlerde de yer almıştır. Dolayısıyla Zeyd'i cerh noktasında toptancı bir yaklaşım ve değerlendirme pek isabetli görünmemektedir. Hatîb'in Zeyd'i cerh etmesinde, daha çok onun felsefe ile meşgul olduğu düşünülmektedir. Zira Hatîb'in nakletmiş olduğu bir rivâyet, bu kanaati destekler mahiyettedir. Şöyle ki:

224 | db

Ebü'l-Kâsım Hibetullah b. el-Hasen et-Taberî (öl. 418/1027), Zeyd b. Rifâa hakkında şöyle demiştir:

“Onu Rey’de gördüm ve hakkında kötü şeyler söyleniyordu. Nitekim Kâdî Ebü'l-Kâsım et-Tenûhî'nin de Zeyd b. Rifâa ile ilgili şöyle dediğini işittim: Onu tanıyorum, Muhammed b. Ömer el-Alevî'nin nahiyesindeki bazı bölgeleri idare etmektedir. İlmi ve hadis seması hakkında bir şey bilmiyorum. Felsefecilerin yolunu takip ettiği bana anlatıldı. Dedim ki: O, Hâşimî mi? Dedi ki: Allah’a sığınırım bununla ilgili kesin bir bilgiye sahip değilim.”⁷

Yukarıda yer alan bilgiye göre Zeyd b. Rifâa'nın felsefecilerin yolunu takip etmesi, cerh edilmesinde etkili olmuştur. Aynı zamanda Hatîb, Zeyd ile ilgili değerlendirmelerinde zaman zaman çelişkiye de düşmüştür. O, Ebû Bişr Abdullâh b. Hüseyin es-Sicistanî (öl. ?) hakkında bilgi verirken bu kimsenin Zeyd b. Rifâa ve Ebû Nasr Ahmed b. el-Hasen el-Mervezî'den (öl. ?) hadis naklettiğini belirtmektedir. Akabinde ondan kitabette bulunduğunu ve onun sadûk olduğunu söylemektedir.⁸ Hatîb el-Bağdâdî burada tutarsız gibi görünmektedir. Kezzâb olarak değerlendirdiği bir kişiden hadis alan Ebû Bişr'i sadûk olarak nitelendirmiştir. Yalancı olan bir kimseden hadis nakledenin sadûk olması mümkün olabilir mi? Bu kişinin de cerh edilmesi ge-

⁷ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/459.

⁸ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/107.

rekmektedir. Hatta o, bu kimseden kitabette bulunduğunu söylemiş ve dolayısıyla kendini de dolaylı olarak cerhe konu etmiş gibi görünmektedir. Buna karşın Hatîb ondan nakletmiş olduğu aşağıda yer alan hadisin sonunda Zeyd b. Rifâa hakkında bir değerlendirmede bulunarak onun hadis uydurduğunu belirtmiştir. Rivâyet şöyledir:

Ebû Bişr Abdullâh b. el-Hüseyin (415 yılının hac döneminin başında) > *Ebü'l-Kâsım Zeyd b. Rifâa el-Hâşimî* > Muhammed b. Yahyâ > Abdullâh b. el-Mu'tez > Affân b. Müslim > Hammâd b. Seleme > Bir adam (recul) > Nâfi > İbn Ömer > Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

" لا يُكْمَلُ عَبْدُ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ حَتَّى تَكُونَ فِيهِ حَمْسٌ خِصَالٍ: التَّوَكُّلُ عَلَى اللَّهِ، وَالتَّقْوِيضُ إِلَى اللَّهِ، وَالتَّسْلِيمُ لِأَمْرِ اللَّهِ، وَالرِّضَا بِقَضَاءِ اللَّهِ، وَالصَّبْرُ عَلَى بَلَاءِ اللَّهِ، إِنَّهُ مَنْ أَحَبَّ لِلَّهِ، وَأَبْغَضَ لِلَّهِ، وَأَعْطَى لِلَّهِ، وَمَنَعَ لِلَّهِ، فَقَدِ اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ."

"Hiçbir kul kendisinde şu beş özellik bulunmadıkça imanda kemâl mertebesine ulaşamaz: Allah'a tevekkül, bütün işleri Allah'a havale, Allah'ın emrine teslim, Allah'ın kazasına rıza, Allah'tan gelen belalara sabır. Her kim Allah için severse, Allah için buğz ederse, Allah için harcarsa ve Allah için engel olursa, imanını kemâle erdirmiş olur."

Hatîb bu rivâyeti naklettikten sonra hadisin batıl olduğunu, senede ismi geçen İbnü'l-Mu'tez'in (öl. 296/908) Affân b. Müslim (öl. 220/835) döneminde henüz doğmadığını, dolayısıyla bu sözleri Zeyd b. Rifâa'nın uydurduğunu iddia etmektedir.⁹ Muhtemelen yukarıda dikkat çekildiği üzere Hatîb el-Bağdâdî çelişkiye düşmediğini ifade etmek üzere bu rivâyeti naklederek bir açıklama yapma ihtiyacı hissetmiştir. Hadis uydurduğunu iddia ettiği bir kimsenin talebesinin sadûk olabileceğini de belirtme gayreti içerisinde olmuştur. Ayrıca bu rivâyet, Zeyd b. Rifâa'nın kırk hadis risâlesinde de yer almaktadır.¹⁰ Ancak elde mevcut olan kırk hadis mecmuasında nakledilen hadislerin senedleri olmadığı için Hatîb'in haklılığı tam olarak tespit edilememiştir. Ancak daha sonra ayrıntılı bir şekilde bilgi verileceği üzere İbn Ved'ân'ın (öl. 494/1100) nakletmiş olduğu kırk hadiste, Abdullâh b. Mu'tez yerine Abdullâh b. Muğîre'nin (öl. ?) ismi geçmektedir. Do-

⁹ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/107.

¹⁰ Bu rivâyet, kırk hadis risalesinde altıncı hadis olarak nakledilmiştir.

layısıyla burada farklı bir bilginin olduğunu da söylemek mümkündür.¹¹

Hatîb, İbn Mücahid (öl. 324/936) ile Ebû Bekir eş-Şiblî (öl. 334/946) arasında geçen Kur'ân okuma ile ilgili bir konuyu da Zeyd b. Rifâa aracılığı ile aktarmıştır.¹² Bu kişiye güvenilemeyecekse eserinde kesinlikle ismine değişik vesileler ile de olsa yer vermemesi beklenirdi.¹³ Muhtemelen Hatîb, felsefe ile iştigal eden veya Şiî/Zeydî eğilimleri olduğu iddia edilen bir kimseyi tezkiye etmek istememiştir. Ayrıca Zeyd'in Şiblî'den bir nakilde bulunması onun dönemin önde gelen sufileri ile görüşüğünü¹⁴ ve onlarla bilgi alışverişinde bulunduğunu göstermektedir.¹⁵ O, Şiblî'den şu beyitleri nakletmiştir:

Ebû Tâhir Muhammed b. Ahmed b. Ali Hamdân (kıraeten) > *Ebü'l-Kâsım Zeyd b. Rifâa el-Hâşimî el-Bağdâdî (semâen)* > Ebû Bekir eş-Şiblî Câmiu'l-Medîne'de ve insanlar etrafında iken şu beyitleri okumuştur:¹⁶

وَكَمْ كَذَبَةٍ لِي فِيكَ لَا أَسْتَفِيئُهَا ... بِقَوْلِي لِمَنْ أَلْقَاهُ إِنِّي صَالِحٌ

وَأَيُّ صَالِحٍ بِي وَجَسْمِي نَاحِلٌ ... وَقَلْبِي مَشْغُولٌ وَدَمْعِي سَافِحٌ

Söylemek istemediğim nice yalan uydurdum senin hakkında

Beni görüp soranlara iyiyim diyerek

Nasıl iyi olurum ki vücudum bitkin

Kalbim dolu (tutulmuş) ve gözyaşlarım akarken.

Hatîb her ne kadar Zeyd'i eleştirse de onun aracılığı ile nakledilen rivâyetlere eserlerinde yer vermiştir. Bir başka rivâyet ise şöyledir: İbn Yezdâd > *Ebü'l-Hayr Zeyd b. Rifâa el-Hâşimî* > Babası > Ebû Kâmil el-Cahdî > Ebû'l-Hüseyn b. Fudayl dedi ki bir adam Ebû Osmân Amr b. Ubeyd'in yanına gelmiş ve aralarında şöyle bir konuşma geçmiştir:

¹¹ el-Mektebetü's-şâmile'de bulunan *el-Erba'üne'l-Ved'âniyye*'nin yazma nüshasında, rivâyetlerin senedine yer verilmiştir. Ancak eserin yazma nüshasına ulaşılammıştır.

¹² Bk. Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 16/564.

¹³ Başka bir rivâyet için bk. el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 7/343; Bu rivâyetin aynısını İbn Asâkir (ö. 571/1176) de nakletmektedir. bk. Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen ed-Dımaşkî İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk* (Dâru'l-Fikr, 1995), 66/54-55.

¹⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 66/65.

¹⁵ Şiblî'nin vefat tarihi göz önünde bulundurulduğunda Zeyd'in yaşadığı dönem daha belirgin olmaktadır.

¹⁶ Yahyâ b. el-Hüseyn eş-Şecerî el-Cürcânî, *Tertîbu'l-emâli'l-hamisiyye*, thk. Muhammed Hasen (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 2/307.

- “Ey Ebû Osmân! insanların senin hakkında konuştukları şeylerden dolayı sana acıyorum.
- Ey kardeşim! Benim onlar hakkında söylediğim bir şey işittin mi?
- Hayır.
- Asıl sen onlara acı. Git ve benim hakkımda konuşan kimseye şunları söyle: Ölüm hepimizi bir araya getirecek. Kıyamet bizi birbirimize katacak. Allah aramızda hüküm verecek.”¹⁷

Zeyd b. Rifâa hakkında ilk değerlendirmeyi yapan Hatîb el-Bağdâdî, cerh ve ta'dil alanında çalışma yapan bir çok âlimi düşünceleriyle etkilemiştir. İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201), Zeyd b. Rifâa el-Hâşimî'nin kırk hadis uydurduğunu söylemektedir.¹⁸ Zehebî (ö. 748/1348), Hatîb el-Bağdâdî'nin Zeyd b. Rifâa hakkındaki kanaatini aktardıktan sonra onun hadis uydurma konusunda meşhur olduğunu;¹⁹ bahse konu eserdeki rivâyetlerin, felsefecilerin ve Lokman He-kim'in sözleri ile uzun hadislerin karışımından oluştuğunu belirtmektedir. Ayrıca Zehebî, bu kırk hadis seçkisini İbn Ved'ân'ın çalıp kendisine nispet ederek aktardığını, senedsiz olarak nakledilen rivâyetlere Zeyd b. Rifâa'ya ulaşacak şekilde râviler eklediğini iddia etmektedir.²⁰

İbn Hacer (öl. 852/1449) de Hatîb el-Bağdâdî ve Zehebî'nin söylediklerini benzer lafızlarla tekrar etmektedir.²¹ Ayrıca o, Mizzî'nin (öl. 742/1341) Zeyd b. Rifâa ile ilgili değerlendirmelerine de yer vermiştir. Mizzî'ye göre Zeyd, Allah'ın yarattıkları arasında hadis konusunda en cahil, haya bakımından en düşük, yalan söyleme konusunda ise en cüretkâr; Ehl-i hadis tarafından bilinen meşhur ve güvenilir isnadları uydurduğu hadislere ekleyen, gizli ve karışık ifadeleri en belîğ bir şekilde ifade eden bir kişidir. Daha sonra İbn Hacer, Ebû Hayyân et-Tevhîdî'nin (öl. 414/123) *Kitâbu'l-İmta' ve'l-müânese* isimli eserinde Zeyd b. Rifâa ile kanaatlerine yer vermiştir. Tevhîdî'ye göre Zeyd, zekâ, zihin, idare, uyanıklık, nazm, nesir, kitabet konusunda geniş bir bilgiye sahip; farklı alanlarda behresi bulunan ve İhvân-ı

¹⁷ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/459.

¹⁸ Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'd-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Abdullâh el-Kâdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986), 1/305.

¹⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1963), 2/103; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî *Divânü'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Hammâd b. Muhammed el-Ensârî (Mekke: Mektebetü'n-Nahda el-Hadîse, 1967), 150.

²⁰ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, 3/656-657.

²¹ Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânu'l-mizân*, thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde (Mektebetü'l-Makbû'âti'l-İslâmiyye, 2002), 3/478.

Safâ'ya müntesip olan bir zattır.²² Ayrıca İbn Hacer'e göre her ne kadar Zeyd b. Rifâa'nın hadis olarak naklettiği sözler, güzel ve anlamlı olsa da Hz. Peygamber'e nispet edilmesini uygun görmemekte ve eleştirmektedir.²³ Yukarıda yer alan bilgilere göre, en ağır ve şiddetli cerh işlemi Mizzî tarafından yapılmıştır.

Ebü'l-Kâsım Hibetullah b. el-Hasen et-Taberî el-Lâlekâî (öl. 418/1027) Zeyd b. Rifâa hakkında şöyle demektedir: "Ben onu Rey'de gördüm. Onun hakkında iyi şeyler söylenmiyordu. Şeyhi Ali b. Şuayb meçhul; İsmâîl b. İbrâhîm el-Esedî gayr-ı maruf; Abbâd b. İshâk meçhuldür."²⁴ Bu bilgilere göre, hocaları dahi bilinmemektedir. Lâlekâî Zeyd hakkında böyle bir kanaate sahip olmasına rağmen onun aracılığı ile bir şiir nakletmiştir. O, her ne kadar hadis konusunda Zeyd'e güven izlenimi verse de ondan başka bir bilgi almaktan imtina etmemiştir.²⁵ Ayrıca başka kaynaklarda senedde Zeyd b. Rifâa'nın isminin yer aldığı hadisler de nakledilmiştir. Şöyle ki:

Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Bekr es-Senevî (İsfahân'da) > Hibetullah b. Ali b. Bundâr > Ebî (babası) > Zeyd b. Rifâa el-Hâşimî > Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen b. Mıksem el-Kattân > el-Kâdî Ebû Abdillâh ed-Dabbî > Yûsuf b. Mûsâ > Muhammed b. Ubeyd et-Tanâfisî > Muhammed b. İshâk > Zührî > Nâfi' b. Cübeyr b. Mut'im > babasında naklettiğine göre Nâbiğa (öl. 65/685) Rasûlullah'ın huzuruna geldiğinde ona şu şiiri okumuştur:

أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ إِذْ جَاءَ بِالْهُدَى ... وَيَتْلُو كِتَابًا وَاضِحَ الْحَقِّ نَبِيًّا

بَلَّغْنَا السَّمَاءَ مَجْدُنَا وَجَدُودُنَا ... وَإِنَّا لَنَرْجُو فَوْقَ ذَلِكَ مَظْهَرًا

Allah'ın Rasûlü hidayeti getirdiğinde ona geldim

Hakkı açıklayan parlak kitabı okuyordu

İtibarımız ve varlığımız göğe ulaştı

Biz bunun üstüne çıkmayı da umarız.

²² İbn Hacer, *Lisânu'l-mîzân*, 3/554-555.

²³ İbn Hacer, *Lisânu'l-mîzân*, 7/381-384.

²⁴ Muhammed Nâsuruddîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife ve'l-mevdü'a ve eseruha's-seyyi fi'l-ümme* (Riyad: Dâru'l-Me'ârif, 1992), 10/100-101.

²⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 52/109.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) “Ey Ebû Leyla! Bunun üstü ne-residir?” diye sormuş, o “Cennettir” deyince, Rasûlullah “İnşallah” demiştir.²⁶

Yukarıda yer alan bilgilerden de anlaşılacağı üzere Zeyd b. Rifâa birçok kesim tarafından tanınan ve hakkında bir kanaate sahip olunan bir şahıstır. Tamamen hadis ilimleri ile iştigal eden bir kimse değildir. Ancak daha önce de belirtildiği üzere o, kırk hadis risâlesi vesilesiyle hadisçilerin ilgi alanına girmiştir. Hadisçiler, onu içinde bulunduğu konumdan dolayı cerh etmişlerdir. Bunda, Zeyd’in felsefe ile ilgilenmesinin en önemli etken olduğu düşünülmektedir. Şeriatın cehaletle kirlendiği, dinde olmayan hususların ona karıştığı, bunu felsefe dışında başka bir şeyle temizlemenin mümkün olamayacağı, Yunan felsefesi ve Arap şeriatı yaygınlaşırsa insanların kemali elde edeceğini düşünen bir ekolün (İhvân-ı Safâ)²⁷ üyesini, hadisçilerin ta’dil etmesi mümkün görünmemektedir. Hal böyle olmasına rağmen onun aracılığı ile farklı konularda birçok rivâyet nakledilmiştir.

2. Kırk Hadis ve Kaynak Değeri

Zeyd b. Rifâa’ya nispet edilen kırk hadis mecmuasındaki rivâyetlerin senedleri bulunmamaktadır. Her ne kadar Hatîb el-Bağdâdî, Zeyd’i hadis uydurmakla itham etse de bir eserde nakledilen hadislerin senedsiz olması onların uydurma olduğu anlamına gelmemektedir. Bu tür rivâyetlerin isnad zincirini başka kaynaklarda tespit etmek elbette ki mümkündür.

Aşağıda bahse konu eserde bulunan rivâyetlerin kaynakları ve hangi eserlerde tahrir edildiği tespit edilmeye çalışılacaktır. Hadisler incelenirken Zeyd b. Rifâa öncesi ve sonrasında telif edilen hem Sünnî hem de Şîî eserler imkânlar ölçüsünde dikkate alınacaktır. Ayrıca hadis kitapları dışında da bu rivâyetlerin izi sürülmeye gayret edilecek, tarihî süreç içerisinde hangi kaynaklarda nakledildiği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ancak hadislerin tamamının burada verilmesi makale boyutunu aşacağından dolayı kırk hadis içerisinde değerlendirilmesi uygun görülen bazı örnek rivâyetler üzerinden konu ele alınacak ve sonunda genel bir değerlendirme ile yetinilecektir.

²⁶ Abdulhâlık b. Esed b. Sâbit et-Tarablusî, *Kitâbu'l-Mu'cem*, thk. Nebil Saduddîn Cerrâr (Beirut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2013), 128; İbn Hacer'in İbrâhim b. Ahmed et-Tenûhî'den rivâyet ettiği uşârî hadisler için bk. Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Nazmü'l-le'âli bi'l-mi'eti'l-'avâlî*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 142.

²⁷ Yûsuf b. İlyân b. Mûsâ Serkîs ed-Dımaşkî, *Mu'cemü'l-matbû'âti'l-'Arabîyye ve'l-mu'arabe* (Kahire: Matbaatu Sekîs, 1928), 2/410.

-Birinci hadis;

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: "حَطَبْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى نَاقَتِهِ الْجُدَعَاءِ فَقَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ كَأَنَّ الْمَوْتَ فِيهَا عَلَى غَيْرِنَا كُتِبَ، وَكَأَنَّ الْحَقَّ فِيهَا عَلَى غَيْرِنَا وَجِبَ". وَكَأَنَّ الَّذِينَ نُشَيِّعُ مِنَ الْأَمْوَاتِ سَفَرًا قَلِيلًا إِلَيْنَا رَاجِعُونَ. نُبَوِّئُهُمْ أَجْدَانَهُمْ وَنَأْكُلُ ثَرَاتَهُمْ كَأَنَّا مُخَلَّدُونَ بَعْدَهُمْ، قَدْ نَسِينَا كُلَّ وَاعِظَةٍ وَأَمْنًا كُلَّ جَائِحَةٍ، طُوبَى لِمَنْ شَعَلَهُ عَيْنُهُ عَنْ عُيُوبِ النَّاسِ، طُوبَى لِمَنْ أَنْفَقَ مَالًا اكْتَسَبَهُ مِنْ غَيْرِ مَعْصِيَةٍ وَجَالَسَ أَهْلَ الْفِئَةِ وَالْحِكْمَةِ وَخَالَطَ أَهْلَ الدُّلِّ وَالْمَسْكَنَةِ، طُوبَى لِمَنْ ذَلَّتْ نَفْسُهُ وَحَسُنَتْ خَلِيقَتُهُ وَطَابَتْ سَرِيرَتُهُ وَعَزَلَّ عَنِ النَّاسِ شَرَّهُ، طُوبَى لِمَنْ أَنْفَقَ الْفُضْلَ مِنْ مَالِهِ، وَأَمْسَكَ الْفُضْلَ مِنْ قَوْلِهِ، وَوَسِعَتْهُ السُّنَّةُ، وَلَمْ تَسْتَهْوِهِ الْبِدْعَةُ."

Bu rivâyet bir bütün olarak temel hadis kitaplarında bulunamamıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla en eski kaynak olarak Ya'kûbî'nin (öl. 292/905) *et-Târih* isimli eserinde nakledilmiştir.²⁸ Ya'kûbî, Zeyd b. Rifâa'dan önce veya yakın dönemde yaşadığından dolayı bu rivâyetin Zeyd tarafından uydurulduğunu söylemek mümkün değildir. Ya'kûbî'nin, Zeyd b. Rifâa'dan önce yaşadığı kabul edildiği takdirde bu hadisin, Zeyd öncesinde bilindiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu rivâyet, Zeyd ile çağdaşı olduğu düşünülen Ebû Bekir ed-Dîneverî (öl. 333/945),²⁹ İbn Vehb el-Kâtib (öl.315/947),³⁰ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Murâdî en-Nehhâs (öl. 338/950)³¹ tarafından da nakledilmiştir.

İbn Hibbân (öl. 354/965) *el-Mecrûhîn* isimli eserinde Ebân b. Ebî Ayâş (öl. ?) hakkında bilgi verirken yukarıdaki rivâyeti nakletmiştir.³² Râmihürmuzî (öl. 360/971), *Emsâlû'l-hadîsi'l-merviyye 'ani'n-nebî* isimli eserinde hadis metninde bold olarak işaretlenen yerleri bir vâiz sözü olarak aktarmış ve akabinde bu sözlerin Rasûlullah'a

²⁸ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk el-Ya'kûbî, *et-Târih* (Necf: Matbaatu'l-Garbî, 1358), 2/82.

²⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Mervan el-Malikî ed-Dineverî, *el-Mucâlese ve cevâhiru'l-'ilm*, thk. Ebû 'Ubeyde Meshûr b. Hasen Âl Süleymân (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1998), 4/111. Bu eserde rivâyet Hz. Aişe aracılığı ile nakledilmiştir.

³⁰ Ebû'l-Hüseyn İshâk b. İbrâhîm İbn Vehb el-Kâtib, *el-Burhân fî vucûhi'l-beyân* (Kahire: Mektebetu's-Şebâb, 1969), 155.

³¹ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Murâdî en-Nehhâs, *Umdetu'l-kuttâb*, thk. Bessâm Abdu'l-Vehhâb el-Câbî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2004), 346.

³² Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân İbn Hibbân el-Bustî, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddîşîn ve'l-du'afâ ve'l-metrûkîn* (Halep: Dâru'l-Va'y, 1976), 1/97.

nispet edildiğinden de bahsetmiştir.³³ Taberânî (öl. 360/971) de *Cüz'un fihî mâ intekâ Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ 'alâ Ebi'l-Kâsım et-Taberânî min hadîsihi li-Ehli'l-Basra* isimli eserinde bunu Ebû Hüreyre aracılığı ile rivâyet etmiştir.³⁴ Taberânî'nin bu eserde aktardığı hadisin Basra ehli tarafından tanındığını göstermektedir. Zeyd b. Rifâa'nın da Basra'da yaşadığı göz önünde bulundurulduğunda bahse konu rivâyetin bu coğrafyada birçok kişi tarafından bilindiğini göstermektedir. Yukarıda yapılan izahlardan da anlaşılacağı üzere birçok kişi tarafından nakledilen bu rivâyetin Zeyd b. Rifâa tarafından uydurulduğunu doğrudan söylemek mümkün değildir. İbn Adî (öl. 365/976) de *el-Kâmil* isimli eserinin muhtelif yerlerinde zayıf râviler hakkında bilgi verirken bu rivâyeti nakletmiştir.³⁵ İlk dönem tasavvuf kaynaklarında da bu rivâyete rastlamak mümkündür. Ebû Tâlib Muhammed b. Ali el-Mekkî (öl. 386/996) *Kûtu'l-kulûb* isimli eserinde bu hadisi aktardıktan sonra Hz. Peygamber'in sözlerinin icazlı olduğuna dikkat çekmiştir. Rivâyetin sıhhati ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamasına rağmen bu meyanda çok sayıda hadis olduğunu söyleyerek tereddütleri izale etmeye çalışmıştır.³⁶

Zeyd b. Rifâa sonrasında bu rivâyeti Ebû Hayyân et-Tevhîdî (öl. 400/1010 civârı),³⁷ Temmâm ed-Dimeşkî (öl. 414/1023),³⁸ Âbî (öl. 421/1030),³⁹ Ebû Nu'aym (öl.430/1039),⁴⁰ Mâverdî (öl. 450/1058),⁴¹ Kudâ'î (öl. 454/1062),⁴² Beyhakî (öl.458/1066),⁴³

db | 231

³³ Ebû Muhammed el-Hasen b. Abdurrahmân b. Hallâd el-Fârisî er-Râmihürmuzî, *Emsâlu'l-hadîsi'l-mervîyye 'ani'n-Nebî*, thk. Ahmed Abdulfettâh Temmâm (Beyrut: Mu'essesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1988), 34.

³⁴ Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed eş-Şâmî et-Taberânî, *Cuz'un fihî mâ intekâ Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ 'alâ Ebi'l-Kâsım et-Taberânî min hadîsihi li-Ehli'l-Basra*, thk. Bedr b. Abdullâh el-Bedr (Riyad: Edvâ'u-s-Selef, 2000), 105.

³⁵ Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî el-Cürcânî İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed Mu'avvid (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 1/384, 2/61, 2/274.

³⁶ Ebû Tâlib Muhammed b. Ali el-Mekkî, *Kûtu'l-kulûb fî mu'ameleti'l-mahbûb ve vasfu tariki'l-murîd ilâ makâmi't-tevhîd*, thk. Âsım İbrâhîm el-Keyyâlî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 1/139.

³⁷ Ebû Hayyân Ali b. Muhammed et-Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, thk. Vedâd el-Kâdî (Beyrut: Dâru Sâdır, 1988), 8/143.

³⁸ Ebû'l-Kâsım Temmâm b. Muhammed el-Becelî ed-Dimeşkî, *el-Fevâid* (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1982), 1/208.

³⁹ Ebû Sa'd Mansûr b. el-Hüseyn er-Râzî el-Âbî, *Nesru'd-durri fî'l-muhâdarât*, thk. Hâlid Abdulğani Mahfût (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 124.

⁴⁰ Ebû Nu'aym Abdullâh b. Ahmed el-İsbehânî, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ* (Mısır: es-Sa'ade, 1974), 3/203.

⁴¹ Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Basrî el-Mâverdî, *A'lâmu'n-nübüvve* (Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988), 227. Farklı alanlarda yazılan eserlerde bu rivâyete yer verilmesi, hadisin yaygın bir şekilde bilindiğini göstermektedir.

Ḥatîb el-Bağdâdî,⁴⁴ Gazzâlî (öl. 505/1112),⁴⁵ İbnü'l-Kayserânî (öl. 507/1114),⁴⁶ Deylemî (öl. 509/1116),⁴⁷ İbn Hibetullâh (öl. 515/1121),⁴⁸ İbn Hamdûn (öl. 562/1167),⁴⁹ İbn Asâkir (öl. 571/1176),⁵⁰ İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201),⁵¹ İbnü'l-Arabî (öl. 638/1240),⁵² Süyûtî (öl. 911/1505),⁵³ İbn Arrâk (öl. 963/1556),⁵⁴ Muttakî el-Hindî (öl. 975/1567)⁵⁵ ve Meclisî (öl.1111/1699)⁵⁶ nakletmiştir.

Yukarıda isimleri belirtilen eser ve yazarlardan da anlaşılacağı üzere, Zeyd b. Rifâa'nın rivâyet ettiği ilk hadis, kendisinden sonra farklı alanda yazılmış birçok kitapta nakledilmiştir. Bu durum bahse konu hadisin oldukça bilindiği göstermektedir. Ayrıca uydurma hadisler ile ilgili yapılan çalışmalarda bu rivâyete yer verilmiştir. Mevzu olarak değerlendirilmesinde daha önce de izah edildiği üzere Hatîb el-Bağdâdî'nin düşünceleri etkili olduğu görülmektedir.

⁴² Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme el-Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Silefî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986), 1/358.

⁴³ Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, thk. Abdulali Abdulhamîd Hâmid (Beyrut: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 13/142.

⁴⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Ali Hatîb el-Bağdâdî, *Muvaddahu evhâmi'l-cem' ve't-tefrîk* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1986), 2/277. Hatîb, ilk eleştiri yapmasına rağmen bu risâlede bulunan hadise eserinde yer vermiştir. Hz. Aişe'den nakledilmiştir. Senedde Zeyd bulunmamaktadır.

⁴⁵ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Erba'în fi usûli'd-dîn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 164.

⁴⁶ Ebû'l-Fadl Muhammed b. Tâhir el-Makdisî İbnü'l-Kayserânî, *Zahîratul-huffâz*, thk. Abdurrahman el-Feryevâ'î (Dâru's-Selef, 1996), 5/2750.

⁴⁷ Ebû Şicâ' Şîrûye b. Şehredâr ed-Deylemî, *el-Firdevs bi me'sûri'l-hitâb*, thk. Muhammed es-Said el-Besyûni Zağlûl (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 3/280.

⁴⁸ Ebû Ca'fer Emînu'd-Devleti Muhammed b. Muhammed İbn Hibetullâh, *el-Mecmû'u'l-lefîf* (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2004), 36.

⁴⁹ Ebû'l-Me'âlî Muhammed b. el-Hasan İbn Hamdûn, *et-Tezkiretu'l-Hamdüniyye* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1996), 41.

⁵⁰ Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasan İbn Asâkir, *Mu'cemu's-şuyûh*, thk. Vefâ Takiyuddîn (Dimaşk: Dâru'l-Beşâir, 2000), 2/1052. İbn Asâkir, hadisin münker olduğunu, Zeyd b. Rifâa'nın uydurduğunu ve İbn Ved'ân'ın ondan sirkat ettiğini söylemektedir. Ancak bu rivâyet, Zeyd öncesinde de bilinmektedir.

⁵¹ Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî, *el-Mevdû'ât*, thk. Nureddin Şükrü Boyacılar (Riyad: Edvâ'u's-Selef, 1997), 3/440.

⁵² Muhyiddîn Muhammed b. Ali İbnü'l-Arabî, *Futuhâtü'l-Mekkîyye*, ed. Ahmed Şemsüddîn (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 9/370.

⁵³ Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-Le'âli'u'l-masnû'a*, thk. Salâh b. Muhammed b. Avî'da (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 2/300.

⁵⁴ Ali b. Muhammed b. Ali İbn Arrâk el-Kinânî, *Tenzihü's-şerî'a*, thk. Abdullâh Muhammed el-Ğumârî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981), 2/2/340.

⁵⁵ Alauddîn Ali el-Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, thk. Bekrî Hayyânî - Safvetü's-Sakâ (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981), 16/125.

⁵⁶ Muhammed Bâkir el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr* (Beyrut: Müessesetü'l-Vefâ, 1983), 74/175.

-Üçüncü hadis;

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: "حَطَبْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ جُمُعَةٍ فَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ، تَوْبُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا، وَبَادِرُوا بِالْأَعْمَالِ الصَّالِحَةِ قَبْلَ أَنْ تُشْغَلُوا، وَصَلُّوا الَّذِي بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ رَبِّكُمْ بِكَثْرَةٍ ذِكْرِكُمْ إِيَّاهُ تَسْعِدُوا، وَأَكْثَرُوا الصَّدَقَةَ تُرْزَقُوا، وَأَمُرُوا بِالْمَعْرُوفِ تُحْصَنُوا، وَاهْتَمُّوا عَنِ الْمُنْكَرِ تُنْصَرُوا. أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ أَكْبَرَكُمْ أَكْثَرَكُمْ ذِكْرًا لِلْمَوْتِ، وَأَخْرَجَكُمْ أَحْسَنَكُمْ اسْتِعْدَادًا لَهُ، أَلَا وَإِنَّ مِنْ عِلَامَاتِ الْعَقْلِ التَّجَانِّي عَنْ دَارِ الْغُرُورِ، وَالْإِنَابَةَ إِلَى دَارِ الْخُلُودِ، وَالتَّوَدُّدَ لِسُكْنَى الْقُبُورِ، وَالتَّأَهُبَ لِيَوْمِ الشُّورِ."

Bu rivâyetin tamamı ilk dönem kaynaklarında tespit edilememiştir. Metinde bold olarak işaretlenen kısım ise İbn Mâce (öl. 273/887),⁵⁷ Ebû Ya'lâ (öl. 307/920),⁵⁸ Taberânî (öl. 360/971),⁵⁹ İbn Adî⁶⁰ Dârekutnî (öl. 385/995),⁶¹ Kudâî⁶² tarafından nakledilmiştir. Buna göre Zeyd öncesinde bu rivâyetin kısmen bilindiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu durum Zeyd'in hadislerin tamamını uydurduğu şeklindeki iddiayı çürütmektedir. İbnü'l-Arabî⁶³ ve Meclisî⁶⁴ ise bu rivâyetin tamamına kitaplarında yer vermişlerdir. Muhtemelen bu rivâyetler doğrudan Zeyd'in eserinden alınmıştır.

-Dördüncü hadis;

عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي حُطْبَةٍ: "أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ لَكُمْ مَعَالِمَ فَانْتَهُوا إِلَى مَعَالِمِكُمْ، وَإِنَّ لَكُمْ نَهْيَةً فَانْتَهُوا إِلَى نَهْيَاتِكُمْ، إِنَّ الْمُؤْمِنَ بَيْنَ مَخَافَتَيْنِ: بَيْنَ أَجَلٍ قَدْ مَضَى لَا يَدْرِي مَا اللَّهُ صَانِعٌ فِيهِ، وَبَيْنَ أَجَلٍ قَدْ بَقِيَ لَا يَدْرِي مَا اللَّهُ قَاضٍ فِيهِ، فَلْيَأْخُذِ الْعَبْدُ مِنْ نَفْسِهِ لِنَفْسِهِ،

⁵⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Beşşâr Avvâd (Beirut: Dâru'l-Cil, 1998), "İkâmetü's-Salâ", 78.

⁵⁸ Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali b. el-Müsenâ et-Temîmî el-Mevsilî, *Müsnedü Ebî Ya'la*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1984), 13/3/381.

⁵⁹ Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed eş-Şâmî et-Taberânî, *el-Ehâdisü't-tvâil*, thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi (Beirut: Mektebetü'l-İslâmî, 1998), 78..

⁶⁰ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 5/298.

⁶¹ Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer el-Bağdâdî Dârekutnî, *el-Mu'telif ve'l-muhtelif*, thk. Muva'ffak b. Abdullâh (Beirut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1986), 1/474..

⁶² Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 1/421.

⁶³ İbnü'l-Arabî, *Futuhâtü'l-Mekkîyye*, 9/371.

⁶⁴ Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, 74/176.

وَمِنْ دُنْيَاهُ لِآخِرَتِهِ، وَمِنْ الشَّيْبَةِ قَبْلَ الْهَرَمِ، وَمِنْ الْحَيَاةِ قَبْلَ الْمَوْتِ، فَوَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ مَا بَعْدَ الْمَوْتِ مِنْ مُسْتَعْتَبٍ، وَمَا بَعْدَ الدُّنْيَا دَارٌ إِلَّا الْجَنَّةُ أَوْ النَّارُ."

Yukarıdaki rivâyetin tamamı; Câhız (öl. 255/869),⁶⁵ İbn Kuteybe (ö.276/890),⁶⁶ İbn Ebi'd-Dünyâ (ö.281/894),⁶⁷ Ya'kûbî,⁶⁸ Nehhâs,⁶⁹ Bâkillânî (öl. 403/1013),⁷⁰ Âbî,⁷¹ Mâverdî,⁷² Beyhakî,⁷³ Deylemî,⁷⁴ İbnü'l-Arabî,⁷⁵ İbn Ebi'l-Hadîd (öl. 656/1258)⁷⁶ ve Meclisî⁷⁷ tarafından nakledilmiştir. Câhız, İbn Kuteybe ve İbn Ebi'd-Dünyâ'nın yaşadığı dönem göz önünde bulundurulduğunda bu rivâyetin Zeyd öncesinde bilindiğini göstermektedir.

-On Dokuzuncu hadis;

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ أَوْلِيَاءِ اللَّهِ الَّذِينَ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ؟" فَقَالَ: الَّذِينَ نَظَرُوا إِلَى بَاطِنِ الدُّنْيَا حِينَ نَظَرَ النَّاسُ إِلَى ظَاهِرِهَا، وَاهْتَمُّوا بِأَجْلِ الدُّنْيَا حِينَ اهْتَمَّ النَّاسُ بِعَاجِلِهَا، وَأَمَانُوا مِنْهَا مَا حَشُوا أَنْ يُمَيِّتَهُمْ، وَتَرَكَوا مِنْهَا مَا عَلِمُوا أَنْ سَيَتَرَكُهُمْ، فَمَا عَرَضَ لَهُمْ مِنْ نَائِلِهَا عَارِضٌ إِلَّا رَفَضُوهُ، وَلَا خَدَعَهُمْ مِنْ رَفْعَتِهَا خَادِعٌ إِلَّا وَضَعُوهُ، خَلَقَتِ الدُّنْيَا عِنْدَهُمْ فَمَا يُجِدُّوْهَا، وَخَرِبَتْ بَيْتُهُمْ فَمَا يُعَمِّرُوْهَا، وَمَاتَتْ مَحَبَّتُهَا فِي صُدُورِهِمْ فَمَا يُحْيِيْهَا، بَلْ يَهْدِمُوْهَا فَيَبْنُونَ بِهَا آخِرَتَهُمْ، وَيَبْعُوْهَا فَيَسْتَرُونَ بِهَا مَا يَبْقَى لَهُمْ، وَنَظَرُوا إِلَى أَهْلِهَا صَرَخَى قَدْ خَلَّتْ بِهِمُ الْمَثَلَاتُ، فَمَا يَرَوْنَ أَمَانًا دُونَ مَا يَرْجُونَ، وَلَا خَوْفًا دُونَ مَا يَحْذَرُونَ."

⁶⁵ Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhız, *el-Beyân ve 't-tebyîn* (Beirut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 2002), 1/249.

⁶⁶ Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *'Uyûnu'l-ahbâr* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2/251.

⁶⁷ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed el-Kureşî İbn Ebi'd-Dünyâ, *Kasru'l-emel*, thk. Fâdîl b. Halef el-Hammâde (Riyad: Dâru Atlasi'l-Hadrâ', 2012), 77.

⁶⁸ Ya'kûbî, *et-Târih*, 1/140.

⁶⁹ Nehhâs, *'Umdetu'l-kuttâb*, 346.

⁷⁰ Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib el-Bâkillânî, *Î'câzu'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Sakr (Mısır: Dâru'l-Ma'ârif, 1997), 129.

⁷¹ Âbî, *Nesru'd-durri fi'l-muhâdarât*, 110.

⁷² Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Basrî el-Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve 'd-dîn* (Beirut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1986), 121.

⁷³ Beyhakî, *Şu'abu'l-imân*, 13/153.

⁷⁴ Deylemî, *el-Firdevs bi me'sûri'l-hitâb*, 5/278.

⁷⁵ İbnü'l-Arabî, *Futuhâtü'l-Mekkiyye*, 9/371.

⁷⁶ İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, 1762.

⁷⁷ Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, 74/129.

Bu rivâyetin tamamı; Ahmed b. Hanbel (öl. 241/856),⁷⁸ Câhız,⁷⁹ İbn Kuteybe,⁸⁰ İbn Ebi'd-Dünyâ,⁸¹ Ebû Nu'aym,⁸² İbnü'l-Arabî,⁸³ İbn Ebi'l-Hadîd,⁸⁴ ve Meclisî⁸⁵ tarafından nakledilmiştir. Ancak Ahmed b. Hanbel bu hadisi, Hz. İsa'dan naklen aktarmıştır. Buradan hareketle bazı Peygamber sözlerinin Rasûl-i Ekrem'e nispet edilerek bu eserde rivâyet edildiğini söylemek mümkündür.

-Otuz Dördüncü Hadis;

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: "سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لِرَجُلٍ يَعْطُهُ: ارْزُقْ فِيمَا عِنْدَ اللَّهِ يُجِبُّكَ اللَّهُ، وَارْزُقْ فِيمَا فِي أَيْدِي النَّاسِ يُجِبَّكَ النَّاسُ، إِنَّ الرُّهْدَ فِي الدُّنْيَا يُرِيحُ قَلْبَهُ وَبَدَنَهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَلِكَيْجِيَنَّ أَقْوَامٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِمَنْ حَسَنَاتٌ كَأَمْثَالِ الْجِبَالِ فَيُؤْمَرُ بِهِمْ إِلَى النَّارِ. فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوْ يُصَلُّونَ كَانُوا؟ قَالَ: كَانُوا يُصَلُّونَ وَيَصُومُونَ وَيَأْتِحُدُونَ وَهَنًا مِنَ اللَّيْلِ لَكِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا لَحَ هُمْ شَيْءٌ مِنَ الدُّنْيَا وَتَبَّوْا عَلَيْهِ."

Bu hadisin içindeki bold olan kısım, Dâvûd b. Süleymân (öl. 203/819) tarafından *Müsnedü'r-Ridâ* isimli eserde nakledilmiştir.⁸⁶ Buna göre rivâyetlerin içindeki bazı sözlerin en azından Zeyd'in uydurmadığı anlaşılmaktadır.

Yukarıda yer alan örnek rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere Zeyd b. Rifâa'ya nispet edilen bu eserde nakledilen hadislerin tamamı ilk dönem kaynaklarında tespit edilememiştir. Ancak Zeyd'in hadislerin hepsini uydurduğunu söylemek mümkün değildir. Zira birçok rivâyetin Zeyd öncesinde kaleme alınan kaynaklarda nakledildiği ve bazı sözlerin temel hadis kaynaklarında tahrir edildiği görülmüştür. Ayrıca rivâyetlerin tamamının İbnü'l-Arabî'nin *el-Futûhatü'l-Mekkîyye*⁸⁷

⁷⁸ Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *ez-Zühd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 53.

⁷⁹ Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 3/95.

⁸⁰ İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*, 2/379.

⁸¹ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed el-Kureşî İbn Ebi'd-Dünyâ, *el-Evliyâ*, thk. Muhammed es-Se'îd b. Besyûni Zağlûl (Beyrut: Muessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1992), 15.

⁸² Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-evliyâ*, 1/10.

⁸³ İbnü'l-Arabî, *Futuhâtü'l-Mekkîyye*, 9/373.

⁸⁴ İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, 5782.

⁸⁵ Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, 74/181.

⁸⁶ Dâvûd b. Süleymân el-Gâzi, *Müsnedü'r-Ridâ*, thk. Muhammed Cevâd el-Celâlî (Kum: Mektebü'l-İ'lâmi'l-İslâmî, 1997), 78.

⁸⁷ Bk. İbnü'l-Arabî, *Futuhâtü'l-Mekkîyye*, 9/368-376.

ve Meclisî'nin *Bihâru'l-envâr*⁸⁸ isimli eserlerinde nakledildiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu rivâyetlerin hem Sünnî hem de Şîî kaynaklarda yer aldığı görülmüştür.

3. Kırk Hadisin İçeriği

Zeyd b. Rifâa'ya nispet edilen kırk hadis risâlesindeki rivâyetlerin neredeyse tamamı terğib ve terhib içeriklidir. İtikadî ve amelî mahiyette herhangi bir hadis bu eserde nakledilmemiştir. Hadis olarak nakledilen bu sözler, oldukça etkileyici ve anlam yüklüdür. Genel olarak bakıldığında İslâm'ın genel öğretilerine uygunluk arz etmektedir. Ancak buradan hareketle hadislerin sahih olduğunu söylemek mümkün değildir.

Burada, bahse konu hadis mecmuasında yer alan hadislerin içerikleri hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır. Rivâyetlerin tamamını tercüme edilerek aktarılması makalenin boyutlarını aşacağından dolayı burada birkaç örnek tercüme ile yetinilecektir. Geri kalanlar hakkında ise genel bir değerlendirmede bulunulacaktır.

236 | db

-Birinci Hadis;

Enes b. Mâlik'ten (r.a.) rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.s.) Ced'a adındaki devesi üzerinde bir hutbe irad ederek şöyle buyurmuştur: "Ey insanlar! Sanki ölüm, burada bizden başkasına yazıldı ve sanki hak (hukuk), bizden başkasına vacip oldu. Teşyi etmekte olduğumuz ölümler, sanki yakın bir zaman sonra tekrar geri gelecekler. Sanki biz bu dünyada baki kalacakmışız gibi ölümleri kabirlerine koyuyor miraslarını da yiyoruz. Biz bütün ibret verici vaazları unutup canlarımız da ve mallarınıza gelecek afetlerden emin görünüyoruz. Ne mutlu! kendi ayıpları ile meşgul olup başkalarının ayıplarını görmeyene. Ne mutlu! Günaha bulaşmadan mal kazanıp harcamaya, ilim ve hikmet ehli ile oturana, miskin ve kimsesiz kişilerle ihtilat edene. Ne mutlu! Nefsi zelil ve ahlâkı güzel, yaşantısı iyi ve kötü insanlardan uzak durana. Ne mutlu! İhtiyaç fazlası malını infak edene, dilini mala-yaniden uzak tutana, sünnetin yolunu genişlettiği ve bidatın aldatmadığı kimseye."

-İkinci Hadis;

Kays b. Âsım el-Minkarî'den (r.a.) şöyle nakledilmiştir: Beni Temîm kabilesinden bir grup içinde Rasûlullah'ın (s.a.s.) yanına geldim. Bana 'Su ve sedir ile yıkan' dedi. Ben yıkandım sonra da onun

⁸⁸ Bk. Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, 1/168-178, 7/228, 33/587, 67/312, 68/171, 69/ 199, 74/122-188, 100/16.

huzuruna çıktım. Dedim ki: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Bize faydalanacağımız bir vaaz et.' Dedi ki: "Ey Kays! İzzetle beraber zillet vardır. Hayat ile beraber ölüm vardır. Dünya ile beraber âhiret vardır. Her şeyin bir muhasibi vardır. Her şeyin bir gözeteni vardır. Her iyilik için sevap ve her kötülük için ceza vardır. Her ecel için levh-i mahfuzda bir takdir vardır. Ey Kays! sana beraber defnolunacağın bir arkadaş lazımdır. Hâlbuki arkadaşın sağ, sen ise ölüsün. Şayet o kerim ise sana ikram edecek. Şayet alçak bir kimse ise seni terk edecek. Sonra seninle haşrolacak. Ancak onunla dirilteceksin. Sadece ondan sorulacaksın. Onu, ancak sâlih kıl. Şayet o sâlih olursa, ancak onunla ünsiyet kurarsın. Şayet o kötü olursa, ondan korkarsın. Bil ki, bu kimse amelidir."

-Üçüncü Hadis:

Ebü'd-Derdâ'dan (r.a.) şöyle nakledilmiştir: Rasûlullah (s.a.s.), bir cuma gününde bize hutbe okuyarak şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Ölümünden önce tevbe ediniz. Meşguliyetiniz çıkmadan sâlih amel işlemede acele ediniz. Zikrederek kendinizle ve Rabbinizle aranızdaki bağı sıkı tutunuz ki bununla mesut olasınız. Bol bol sadaka verin ki rızıklanasınız. İyiliği emredin ki korunasınız. Kötülükten menediniz ki yardım göresiniz. Ey İnsanlar! Sizin en akıllınız, ölümü en çok ananız ve ona en güzel şekilde hazırlananızdır. Biliniz ki, gurur evi olan dünyadan uzaklaşıp ebedi olan dar-ı ukbaya yönelmek, kabir durağı için donanmak ve yeniden dirilişe hazırlanmak akıllı olmanın alametlerindedir."

Bu üç hadis dışındaki diğer rivâyetlerin içeriği şöyledir:

- ❖ Farz namazlar ve sâlih amellerle cennete ulaşılmaya çalışılması,
- ❖ Ömrün sonuna kadar kulluk vazifesine devam edilmesi,
- ❖ Dünya hayatının âhiret için değerlendirilmesi,
- ❖ İlim ile amelin dışında insana fayda sağlayacak başka bir şeyin olmadığı,
- ❖ Ölüm gelmeden hak sahiplerine haklarının verilmesinin gerekliliği,
- ❖ Kur'ân'a sarılanların cennete vasıl olacağı,
- ❖ Tevekkül, tevfiz, teslimin; Allah için buğz ve muhabbetin ve malı Allah için harcamanın kemale sebep olduğu,
- ❖ İnsanların övgüsü için Allah'a karşı gelen kimsenin zelil olacağı,
- ❖ Zikri bırakıp dünyaya dalanın ömrünün sıkıntı ile geçeceği,
- ❖ Kur'ân ile amel edenin bahtiyar olacağı,
- ❖ Mü'minin elinden ve dilinden başkalarının güven duyacağı,

- ❖ Mü'minin şüpheli şeylerden dahi sakındığı ve niyetinin amelinden daha değerli olduğu,
- ❖ Allah'ın muradı dışında hareket edenin ondan uzak olacağı,
- ❖ Allah rızası için insanların eziyetlerine katlanan kimsenin Cenâb-ı Hakkın korumasına gireceği,
- ❖ Tevekkül edene Allah'ın kâfi olduğu,
- ❖ Allah'ın hoşnutluğu için gayret gösterenin insanlar arasında konumunun iyileşeceği,
- ❖ Kalbi hastalıklardan kurtulmak isteyenleri Allah'ın ıslah edeceği,
- ❖ Âhiret için çalışanın dünyada da başarılı olacağı,
- ❖ Diline dikkat edenin rahmete kavuşacağı,
- ❖ Dünyanın fitnelerinden ve ahiretin azabından emin olan kimsenin sâlih amele ve kasr-ı emele sarılması gerektiği,
- ❖ Âhiretin bineği olduğu için dünyayı kötülememek gerektiği,
- ❖ Dünyaya lanet edilmemesi,
- ❖ Ölümü anmanın dünyanın gam ve kederini izale edeceği,
- ❖ Ölümün emelleri keseceği,
- ❖ Ruh bedenden ayrıldıktan sonra insana tek fayda sâlih amelin olduğu,
- ❖ Rızıkların taksim edildiği, fazla veya eksik verilmeyeceği,
- ❖ Takdir neyse insanın onu yaşayacağı,
- ❖ İnsan her türlü amelinden dolayı hesaba çekileceği,
- ❖ Cennetin sâlih amelle elde edileceği,
- ❖ Zühd ile yaşamakta tam bir rahatlık olduğu,
- ❖ Zevkine uyup haramla yaşayanın sonunun hüsrana olacağı,
- ❖ İlim ve hikmetin ehil olmayanlara terk edilmemesi gerektiği,
- ❖ İhtiyaç sahiplerine sadaka vermenin malı azaltmayacağı,
- ❖ Sükût ve güzel ahlâkın amellerin en faziletlisi olduğu,
- ❖ Tevazu sahibi en yüksek rütbeye sahip olacağı,
- ❖ Niyetin amelden üstün olduğu,
- ❖ Kanaat sahibi olan kimsenin karnının daima doyacağı,
- ❖ Günahın azlığı ölüm anını kolaylaştıracağı vs.

4. Kırk Hadis ile İlgili Çalışmalar ve Özellikleri

Zeyd b. Rifâa'ya nispet edilen bu kırk hadis mecmuası, farklı boyutlarıyla birçok çalışmaya konu ve kaynak olmuştur. Kırk hadis risalesine ilk şerh, tespit edilebildiği kadarıyla Zeydî âlimlerden el-Mansûr-Billâh Abdullâh b. Hamza (öl. 614/1217) tarafından yapılmıştır. Eserin adı *Hadîkatü'l-hikmeti'n-nebeviyye fî tefsîri'l-erba'îni's-*

*Sîlkıyye'*dir. Hadisleri nakleden ravilerden el-Hasen b. Muhammed b. Mehdî es-Sîlkî'ye (öl. ?) nispetle Sîlkıyye olarak isimlendirilmiştir.⁸⁹

İkinci şerh yine Zeydî âlimlerden Ebû İdrîs Yahyâ b. Hamza el-Alevî (ö. 749/1348) tarafından kaleme alınmıştır.⁹⁰ Eserin adı *el-Envârü'l-mudî'e fî şerhi'l-ahbâri'n-nebeviyye'*dir.⁹¹ Yahya b. Hamza, hadisleri edebî sanatlar bağlamında şerh etmiş ve bu kırk hadisin icaz yönüne dikkat çekmiştir. Hadisler, dil ve edebiyat açısından tetkik edilerek açıklanmıştır.

Üçüncü şerh ise Ahmet b. Ali b. Ahmet Mergam es-San'ânî (öl. 793/1391) tarafından yapılmıştır. Eserin adı *et-Tuhfetü's-seniyye li-me'ânî'l-erba'î'n-Sîlkıyye* olarak isimlendirilmektedir. Bu şerhin matbu hâlinin var olup olmadığı tespit edilememiştir. Eser, Yemen Mektebetü'l-Ahkâf Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.⁹²

Her üç şerh de Zeydî âlimler tarafından yapılmıştır. Zeydîlerin bu esere ilgi göstermeleri oldukça dikkat çekici bir husustur. Bunda aşağıda izah edileceği üzere Zeydilerin Zeyd b. Rifâa'yı kendi âlimleri arasında saymalarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Zeyd b. Rifâa ait olan *el-Erbe'ûn hadîsen es-Sîlkıyye* muasır muhakkiklerden Abdullâh b. Hamûd el-Izzî tarafından tahkik edilmiştir. Aslında eser incelendiğinde tam teşekküllü bir tahkik yapıldığından bahsetmek oldukça güç görünmektedir. Bahse konu eserde yer alan hadisler, yazmalar mukayese edilerek oluşturulmuştur. Ancak hadislerin tahririne yer verilmemiştir. Muhakkik, eserin dirâse kısmında bu mecmuada bulunan hadislerin tahrir edilmesine gerek bulunmadığını söylemektedir. Gerekçe olarak da imamların yani Zeydî âlimlerin bu rivâyetleri telakki bi'l-kabul⁹³ ettiklerini ve sika âlimler aracılığı ile nesilden nesile aktarıldığını beyan etmektedir. Ayrıca Abdullâh b. Hamûd, Zeyd b. Rifâa hakkında Zehebî'nin görüşlerinin kendilerini (Zeydîleri) bağlamadığını; çünkü o ve onun gibi âlimlerin Şîa hakkındaki görüşlerinin malum olduğunu söylemektedir. Yani muhakkike

⁸⁹ Bk. Abdullâh b. Hamza, *Hadîkatü'l-hikmeti'n-nebeviyye fî tefsîri'l-erba'înes-Sîlkıyye* (San'a: Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, 1991).

⁹⁰ Bk. Mustafa Öz, "Müeyyed-Billâh, Yahyâ b. Hamza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31/483-484.

⁹¹ Ebû İdrîs el-Müeyyed-Billâh Yahyâ b. Hamza el-Alevî, *el-Envârü'l-mudî'e fî şerhi'l-ahbâri'n-nebeviyye (Dirâse ve Tahkîk)* (San'a: San'a Üniversitesi, 2000).

⁹² Eserin kütüphane kayıt numarası tespit edilememiştir.

⁹³ Telakki bi'l-kabul, merdut olan bir hususun ümmet veya bir grubun uygulama ve fetvasıyla kabul edilmesini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Ayrıntılı bilgi için bk. İbrahim İhsan Bayraktar, *Hadislerin Takviyesinde Telakkî Bi'l-Kabûlün Etikisi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

göre Zeyd hakkında görüş beyan edenler, mezhep taassubundan dolayı onu cerh etmişler ve rivâyetleri hakkında olumsuz kanaatte sahip olmuşlardır. Ayrıca muhakkik, bu eserde isimleri geçen bazı râvilerin kendilerine göre cerh edilmiş olmasına rağmen bazı rivâyetlerde isimlerinin bulunma durumunu izah etme ihtiyacı duymuştur. Mesela otuz ikinci hadisi nakleden Muâviye b. Ebî Süfyân (öl. 60/680), onuncu hadisi nakleden Ebû Mûsâ el-Eş'arî (öl. 42/662-63) ve toplam yedi hadis nakleden Ebû Hüreyre (öl. 58/678) kendilerince cerh edilmiş kişilerdir. Bazı Zeydî âlimlerin görüşlerinden de delil getiren muhakkik, herhangi bir şahıstan bir rivâyette bulunulacağı zaman ta'dil veya kabul şartının zaruri olmadığını, kendi âlimlerinin güvenilir olmayan kişilerden de hadis naklettiklerini, terğib ve terhib konusunda tesahül olduğunu, bu kişilerden nakledilen rivâyetlerin onların önceki hâllerine ait bir durum olduğunu söylemektedir. Ayrıca muhakkik, Zeyd b. Rifâa'nın İhvân-ı Safâ ekolüne müntesip olmadığını ve risâlelerin yazımına katkıda bulunmadığını söylemektedir. Ona göre *Resâilu İhvân-ı Safâ* hicrî üçüncü asırda yazılmıştır. Oysa Zeyd dördüncü asırda yaşamıştır. Onun bu ekole mensup olduğunu Zehebî ve İbn Hacer gibi kişiler iddia etmektedirler. Onların da Şia hakkındaki önyargılı ve bu konudaki görüşlerinin de malum olduğunu söylemektedir.⁹⁴ Burada bahse konu eserin sıhhati konusunda ciddi bir tartışmanın olduğu görülmektedir. Zeydî âlimlere göre, bu eserde bulunan hadisler, güvenilir kişiler tarafından nakledildiğinden dolayı telakki bi'l-kabul bağlamında kabul görmeli; Hatîb el-Bağdâdî ile başlayan Zehebî ile devam eden diğer kesimde ise bu eserdeki rivâyetler senedsiz bir şekilde nakledildiğinden ve Zeyd de cerh edildiğinden dolayı reddedilmesi kanaatindedirler.

Bu kırk hadis mecmuası, İbn Ved'ân, tarafından yaygınlaştırıldığından dolayı *el-Erba'üne'l-Ved'âniyye* olarak da meşhur olmuştur. Bir çok eserde bu kırk hadis, İbn Ved'ân'a nispet edilmiştir. Hadislerin sıhhatinden dolayı o da Zeyd b. Rifâa gibi hadis uydurmakla itham edilmiştir. Hatta zaman içerisinde Zeyd gölgede kalmıştır.⁹⁵ İbn Ved'ân'ın talebelerinden Ebû Tâhir es-Silefî (öl. 576/1180), onu bu kitapta nakledilen hadislerden dolayı zemmetmiş, hâlik (helâk olmuş) ve müttehemun bi'l-kizb (yalancılıkla itham edilmiş) lafızlarını kullanarak cerh etmiştir. Silefî, bahse konu eseri açıp baktığında birçok şeyin karıştığını ve bu durumun onun yalancı olduğuna delalet

⁹⁴ Zeyd b. Rifâa, *el-Erbe'ün hadîsen es-Silkıyye*, thk. Abdullâh b. Hamûd el-Izzî (Amman: Müessesetü Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, 2002), "Mukaddime", 5-12.

⁹⁵ Emin Aşıkutlu, "İbn Ved'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 20/440-441.

ettiğini söylemiştir.⁹⁶ Her ne kadar İbn Ved'ân bu rivâyetleri isnadla nakletmiş olsa da hem senedler hem de metinler cerh edilmiştir.

İbn Kesir'e (öl. 774/1373) göre de İbn Ved'ân, Zeyd b. Rifâa'nın nakletmiş olduğu hadislere sened eklemiştir. Rivâyetler her ne kadar uydurma olsa da bazı hadislerin manasının doğru olduğunu söyleyerek farklı bir değerlendirmede bulunmuştur.⁹⁷ Molla Ali el-Kârî (öl. 1014/1605), Süyûtî'den naklen şöyle demektedir: “*el-Erbe'ûn el-Ved'âniyye*'de merfu bir hadis bulunmamaktadır. İsnadları sahih değildir. Sözler, güzel ve öğüt verici olsa da bunlar hadis olarak değerlendirilemez. İbn Ved'ân, bu rivâyetleri Zeyd b. Rifâa'dan çalmıştır. O, hadis konusunda Allah'ın yarattığı en cahil, hayâ bakımından en az ve yalan söyleme konusunda ise çok cüretkardır.”⁹⁸ Şevkânî (öl. 1250/1834) de bu sözlerin aynısını tekrar etmektedir.⁹⁹

Sehâvî (öl. 902/1497) hadis olarak nakledilen bu rivâyetlerin Rasûl-i Ekrem'e (s.a.s.) nispet edilemeyeceğini belirtmektedir. Ayrıca bu sözleri içeriğinin güzel olması ve öğüt verici mahiyette olması bunların Rasûlullah'a aitmiş gibi göstermenin uygun olamayacağını belirtmektedir.¹⁰⁰ Ebû Hafs el-Kazvînî (öl. 750/1349) *Meşîhâtu'l-Kazvînî* isimli eserinde *Kitabü'l-erba'în*'in Ebü'l-Hayr Zeyd b. Rifâa'nın telifi olduğunu belirttikten sonra bu hadisleri nakleden kişilerin kimler olduğu ile ilgili bilgiler de nakletmektedir.¹⁰¹

Buraya kadar yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere İbn Ved'ân bahse konu eserdeki hadislerden dolayı cerh edilmiştir. Onun hakkında herhangi bir ta'dil edici bir söz ve değerlendirmeye de rastlanmamıştır. İbn Ved'ân'a nispet edilerek nakledilen *el-Erba'üne'l-Ved'âniyye*, Abdülazîz b. Ahmed el-Bârcîlgî (ö. 750/1349) tarafından şerh edilmiştir. Mehmed Şefik Arvâsî (öl. 1970) tarafından bu eser

⁹⁶ Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî tevârihi'l-mulûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), 17/71; İbn Hacer, *Lisânu'l-mizân*, 7/381-384.

⁹⁷ Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer ed-Dımaşkî İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru'l-Hicre, 2003), 16/179.

⁹⁸ Ebü'l-Hasen Nürüddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a fi'l-ahbâri'l-mevdû'a*, thk. Muhammed es-Sabbâğ (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986), 389.

⁹⁹ Ebü Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a fi'l-ehâdisi'l-mevdû'a*, thk. Rıdvân Câmî' Rıdvân (Mekke: Nizâr Mustafa el-Bâz, 1415), 1/520.

¹⁰⁰ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân es-Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merdıyye fî mâ üs'ile 'anhü mine'l-ehâdisi'n-nebeviyye*, thk. Muhammed İshak Muhammed İbrâhîm (Riyad: Dâru'r-Râye, 1997), 117.

¹⁰¹ Ebü Hafs Ömer b. Ali b. Ömer el-Kazvînî, *Meşîhâtu'l-Kazvînî*, thk. Âmir Hasen Sabrî (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2005), 455.

tahkik edilerek önce Arapça metni neşredilmiş, daha sonra Türkçe tercümesi ve şerhiyle birlikte yayımlanmıştır.¹⁰²

Sonuç

Bu çalışmada, İhvân-ı Safâ ekolüne mensup olduğu iddia edilen Zeyd b. Rifâa ve ona nispet edilen kırk hadis eseri tetkik edilmiştir. Bu risale, her ne kadar bir kırk hadis seçkisinden oluşsa da dolaylı ve dolaysız bir şekilde vermiş olduğu bilgiler sayesinde birçok konuya açıklık getirmektedir. Bu eserle bağlantılı olarak felsefe ile iştigalin cerh sebebi olup olmadığı, İhvân-ı Safâ'ya mensup kişilerin hadis bilgisi, senedsiz bir şekilde hadis rivâyetine bakış tarzının nasıl olduğu, bu esere şerhler yazmak suretiyle hangi mezhebin ilgi duyduğu, senedsiz bir şekilde nakledilen rivâyetlerin kabulünün mümkün olup olmadığı vs. gibi konuların vuzuha kavuşturulması yönüyle büyük önemi haizdir.

Öncelikle elde mevcut olan bilgilere göre, bahse konu risalenin Zeyd b. Rifâa'ya nispeti kesin görünmektedir. Ancak Zeyd, bu rivâyetlerin kimlerden aldığı hususunda bilgi vermediğinden dolayı, kendinden önce bu hadisleri kimlerin naklettiği hususunda net bir malumata ulaşamamıştır. Zeyd'in bu hadisleri bir hocadan mı yoksa farklı kişilerden mi aldığı tam olarak tespit edilememiştir.

Hatib el-Bağdâdî ile başlayıp Zehebî ve İbn Hacer ile devam eden ricâl tenkid tarihinde Zeyd b. Rifâa'nın cerh; Zeydî kaynaklarda ise ta'dil edildiği görülmüştür. Tespit edilebildiği kadarıyla kırk hadisin tamamı, Zeyd öncesinde kaleme alınan hiçbir eserde tahrir edilmemiştir. Ancak rivâyetlerin birkaçı veya uzun rivâyetlerin içerisinde bulunan bazı cümlelerin hadis kaynaklarında varlığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu eserde nakledilen hadislerin tamamının uydurma olduğunu veya sahih olduğunu söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte Zeydî âlimler, Zeyd ve eserine oldukça değer vermişler ve bu esere -tespit edilebildiği kadarıyla- üç tane de şerh yazmışlardır. Zeydiler tarafından bu eserdeki hadislerin senedsiz bir şekilde nakledilmesi bir kusur olarak görülmemiş, rivâyetler telakki bi'l-kabul bağlamında değerlendirilerek önemsenmiştir.

İlk dönem kaynaklarında bu rivâyetlerin tamamının izini sürmek zor olsa da Zeyd sonrasında kaleme alınan birçok eserde bu hadisler nakledilmiştir. Özellikle tasavvuf geleneğinde önemli bir isim olan İbnü'l-Arabî ve Şîî gelenekten gelen Meclîsî bu kırk hadisin tamamına

¹⁰² Bk. Âşıkutlu, "İbn Ved'ân", 20/241.

eserlerinde yer vermişlerdir. Özellikle hadislerin içeriğinden dolayı sufilere bu rivâyetlere ilgi gösterdikleri görülmüştür.

Bu eserde bulunan hadisler, ruhun/nefsin hastalıkları tedavi edecek mahiyette olup terğib ve terhib içeriklidir. Genel olarak bakıldığında rivâyetler insanları zühd hayatına yönlendirmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede bu kırk hadisin, İslâm'ın temel öğretileri ile çelişen veya ters düşen herhangi bir yönü tespit edilememiştir. Rivâyetler içindeki sözler, kısa ve özlü olup oldukça etkileyicidir. Böyle bir özelliğe sahip olduğundan dolayı Ebû İdrîs Yahyâ b. Hamza el-Alevî, hadisleri icaz yönü ile ele alarak şerh etmiştir. Her ne kadar bu kırk hadis Zeydiler tarafından telakki bi'l-kabul çerçevesinde değerlendirilse de rivâyetlerin zahiren sıhhat şartları taşımadığından dolayı her kesim tarafından kabul görmesinin mümkün olamayacağı kanaatine varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdullâh b. Hamza. *Hadikatü'l-hikmeti'n-nebeviyye fi tefsiri'l-erba'ines-Silkıyye*. San'a: Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, 1991.
- Âbî, Ebû Sa'd Mansûr b. el-Hüseyn er-Râzî. *Nesru'd-durri fi'l-muhâdarât*. thk. Hâlid Abdulgâni Mahfût. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. *ez-Zühd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- Ali el-Müttakî, Alauddîn el-Hindî. *Kenzü'l-'ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*. thk. Bekrî Hayyânî - Safvetü's-Sakâ. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981.
- Aslan, Recep. *İhvân-ı Safâ ve Hadis*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2017.
- Âşikkutlu, Emin. "İbn Ved'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/440-441. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Bâkîllânî, Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib. *İ'câzu'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Sakr. Mısır: Dâru'l-Ma'ârif, 1997.
- Bayraktar, İbrahim İhsan. *Hadislerin Takviyesinde Telakkî Bi'l-Kabûlün Etkisi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn. *Şu'abu'l-imân*. thk. Abdulali Abdulhamîd Hâmid. 14 Cilt. Beyrut: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr. *el-Beyân ve't-tebyîn*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 2002.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer. *el-İlelü'l-vâride fi'l-ehâdisi'n-nebeviyye*. 11 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe, 1985.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer el-Bağdâdî. *el-Mu'telif ve'l-muhtelif*. thk. Muvaffak b. Abdullâh. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1986.
- Deylemî, Ebû Şücâ' Şirüye b. Şehredâr. *el-Firdevs bi me'sûri'l-hitâb*. thk. Muhammed es-Saîd el-Besyûnî Zağlûl. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Dineverî, Ebû Bekr Ahmed b. Mervan el-Malikî. *el-Mucâlese ve cevâhiru'l-ilm*. thk. Ebû Ubeyde Meshûr b. Hasen Âl Süleymân. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1998.
- Ebû Hayyân et-Tevhîdî, Ali b. Muhammed. *el-Besâir ve'z-zehâir*. thk. Vedâd el-Kâdî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1988.
- Ebû Nu'aym, Abdullâh b. Ahmed el-İsbehânî. *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-aşfiyâ*. 9 Cilt. Mısır: es-Sa'ade, 1974.
- Ebû Tâlib el-Mekkî, Muhammed b. Alî. *Kûtu'l-kulûb fi mu'âmeleti'l-mahbûb ve vasfu tarîki'l-murîd ilâ makâmi't-tevhîd*. thk. Âsım İbrahim el-Keyyâlî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.

- Ebü Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî. *Müsnedü Ebi Ya'la*. thk. Hüseyin Selim Esed. 13 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1984.
- Elbânî, Muhammed Nâsuruddîn. *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife ve'l-mevdû'a ve eseruha's-seyyi fi'l-ümme*. 14 Cilt. Riyad: Dâru'l-Me'ârif, 1992.
- Fettenî, Muhammed Tâhir b. Alî es-Siddikî el-Hindî. *Tezkiratü'l-mevdû'ât*. Kahire: İdâratu't-Tabâ'ati'l-Muniriyye, 1924.
- Gazzâlî, Ebü Hâmid Muhammed b. Muhammed. *el-Erba'în fi usûli'd-dîn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Gâzî, Dâvûd b. Süleymân. *Müsnedü'r-Ridâ*. thk. Muhammed Cevâd el-Celâlî. Kum: Mektebü'l-İ'lâmi'l-İslâmî, 1997.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebü Bekr Ahmed b. Alî. *Muvaddahu evhâmi'l-cem'î ve't-tefrik*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1986.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebü Bekir Muhammed b. Ali. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf. 16 Cilt. Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 2002.
- İbn Abdilber, Ebü Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh. *Câmi'u beyâni'l-ilm ve fadlihi*. thk. Ebü'l-Eşbal ez-Züheyri. 2 Cilt. Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzi, 1994.
- İbn Arrâk, Alî b. Muhammed b. Alî el-Kinânî. *Tenzihü's-şerî'a*. thk. Abdullâh Muhammed el-Gumârî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen ed-Dımaşkî. *Târîhu Medineti Dımaşk*. 80 Cilt. Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen. *Mu'cemu's-suyûh*. thk. Vefâ Takiyyuddîn. 3 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Beşâir, 2000.
- İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebü Bekr Abdullâh b. Muhammed el-Kureşî. *Kasru'l-emel*. thk. Fâdıl b. Halef el-Hammâde. 8 Cilt. Riyad: Dâru Atlasi'l-Hadrâ', 2012.
- İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebü Bekr Abdullâh b. Muhammed el-Kureşî. *el-Evliyâ*. thk. Muhammed es-Se'îd b. Besyûni Zağlûl. Beyrut: Muessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1992.
- İbn Ebi'l-Hadîd, Abdulhamîd b. Hibetullâh. *Şerhu Nehci'l-belâğa*. thk. Muhammed Abdulkereim en-Nemerî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Nazmü'l-le'âlî bi'l-mi'eti'l-avâli*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Lisânu'l-mizân*. thk. Abdulfettâh Ebü Ğudde. 10 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Makbû'âti'l-İslâmiyye, 2002.
- İbn Hamdûn, Ebü'l-Me'âlî Muhammed b. el-Hasan. *et-Tezkiretu'l-Hamdûniyye*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1996.
- İbn Hibbân, Ebü Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Bustî. *Mecrûhin mine'l-muhaddişin ve'd-du'afâ ve'l-metrûkin*. 3 Cilt. Halep: Dâru'l-Va'y, 1976.
- İbn Hibetullâh, Ebü Ca'fer Emînu'd-Devleti Muhammed b. Muhammed. *el-Mecmû'u'l-leff*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2004.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer ed-Dımaşkî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türki. 21 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hicre, 2003.
- İbn Kuteybe, Ebü Muhammed Abdullâh b. Muslim ed-Dineverî. *Uyûnu'l-ahbâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Mâce, Ebü Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünenu İbn Mâce*. thk. Beşşâr Avvâd. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1. Basım, 1998.
- İbn Vehb el-Kâtîb, Ebü'l-Hüseyn İshâk b. İbrâhîm. *el-Burhân fi vucûhi'l-beyân*. Kahire: Mektebetu's-Şebâb, 1969.
- İbn Adî, Ebü Ahmed Abdullâh b. Adî el-Cürcânî. *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Alî Muhammed Mu'avvid. 9 Cilt. Beyrut: el-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn Muhammed b. Ali. *Futuhâtü'l-Mekkîyye*. ed. Ahmed Şemsüddîn. 9 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî. *el-Muntazam fi tevârihi'l-mulûk ve'l-ümem*. thk. Muhammed Abdulkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî. *Kitâbü'd-Du'afâ ve'l-metrûkin*. thk. Abdullâh el-Kâdî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî. *el-Mevdû'ât*. thk. Nureddin Şükrü Boyacılar. 3 Cilt. Riyad: Edvâ'u's-Selef, 1997.

- İbnü'l-Kayserânî, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Tâhir el-Makdisî. *Zahîratul-huffâz*. thk. Abdurrahman el-Feryevâ'î. 5 Cilt. Dâru's-Selef, 1996.
- Kandemir, M. Yaşar. "Kırk Hadis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/467-470. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Karahan, Abdülkadir. *İslâm-Türk edebiyatında Kırk Hadis: Toplama, Tercüme ve Şerhleri*. Ankara: DİB Yayınları, 1991.
- Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed. *el-Esrârü'l-merfû'a fi'l-ahbârü'l-mevdû'a*. thk. Muhammed es-Sabbâğ. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986.
- Kazvîni Ebü Hafs Ömer b. Alî b. Ömer. *Meşîhâtu'l-Kazvîni*. thk. Âmir Hasen Sabrî. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2005.
- Kıfî, Ebü'l-Hasen Cemâlüddîn Alî b. Yûsuf. *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*. thk. M. Ebü'l-Fazl İbrâhîm. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1982.
- Kudâî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Selâme. *Müsnedü'ş-Şihâb*. thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Silefî. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986.
- Kuleynî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâfî*. thk. Alî Ekber el-Ğîfârî. 8 Cilt. Tahran: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1968.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Basrî. *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*. Beyrut: Dâru Mektebetü'l-Hayât, 1986.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Basrî. *A'lâmu'n-nübüvve*. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1988.
- Meclisî, Muhammed Bâkır. *Bihâru'l-envâr*. 110 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Vefâ, 1983.
- Musta'simî, Muhammed b. Eydemir. *ed-Dürrü'l-ferîd ve beytu'l-kâsîd*. thk. Kâmil Selmân el-Cebürî. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015.
- Müeyyed-Billâh, Ebü İdrîs Yahyâ b. Hamza el-Alevî. *el-Envârü'l-mudî'e fî şerhi'l-ahbârü'n-nebeviyye (Dirâse ve Tahkîk)*. San'a: San'a Üniversitesi, 2000.
- Nehhâs, Ebü Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Murâdî. *Umdetu'l-kuttâb*. thk. Bessâm Abdu'l-Vehhâb el-Câbî. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2004.
- Öz, Mustafa. "Müeyyed-Billâh, Yahyâ b. Hamza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/483-484. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Râmhürmuzî, Ebü Muhammed el-Hasen b. Abdurrahmân b. Hallâd el-Fârisî. *Emsâlu'l-hadîsi'l-merviyye 'ani'n-Nebî*. thk. Ahmed Abdulfettâh Temmâm. Beyrut: Müessesetü'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1988.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân. *el-Ecvibetü'l-merdiyye fî mâ üs'ile 'anhü mine'l-ehâdisi'n-nebeviyye*. thk. Muhammed İshak Muhammed İbrâhîm. Riyad: Dâru'r-Râye, 1997.
- Serkîs, Yûsuf b. İlyân b. Mûsâ ed-Dimaşkî. *Mu'cemü'l-matbû'âtü'l-Arabiyye ve'l-mu'arreb*. 2 Cilt. Kahire: Matbaatu Sekîs, 1928.
- Sıddîk Hasen Hân, Ebü't-Tayyib Muhammed b. Hasan el-Kannûcî. *Ebcedu'l-'Ulûm*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2002.
- Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Le'âlî'u'l-masnû'a*. thk. Salâh b. Muhammed b. Avî'da. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Şevkânî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a fî'l-ehâdisi'l-mevdû'a*. thk. Rıdvân Câmî' Rıdvân. 2 Cilt. Mekke: Nizâr Mustafa el-Bâz, 1415.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed eş-Şâmî. *Cuz'un fîhi mâ intekâ Ebü Bekr Ahmed b. Mûsâ 'alâ Ebî'l-Kâsım et-Taberânî min hadîsihi li-Ehli'l-Basra*. thk. Bedr b. Abdullâh el-Bedr. Riyad: Edvâ'u-s-Selef, 2000.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed eş-Şâmî. *el-Ehâdisü't-tuvâl*. thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefî. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1998.
- Tarablusî, Abdülhâlık b. Esed b. Sâbit. *Kitâbu'l-Mu'cem*. thk. Nebil Saduddîn Cerrâr. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2013.
- Temmâm ed-Dimeşkî, Ebü'l-Kâsım Temmâm b. Muhammed el-Becelî. *el-Fevâ'id*. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1982.
- Uysal, Enver. "İhvân-ı Safâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/1-6. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Yahyâ b. el-Hüseyn eş-Şecerî el-Cürcânî. *Tertibu'l-emâlî'l-hamisiyye*. thk. Muhammed Hasen. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

- Yahyâ b. Hamza. *et-Tirâz li'esrâri'l-belâgati ve'ulâmi hakâiki'l-i'câz*. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-Ansariyye, 2002.
- Ya'kûbî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk. *et-Târîh*. 3 Cilt. Necef: Matbaatu'l-Garbî, 1358.
- Yıldırım, Selahattin. *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları*. İstanbul: Osmanlı Hadis Araştırmaları, 2000.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Dîvânü'd-du'afâ' ve'l-metrükîn*. thk. Hammâd b. Muhammed el-Ensârî. Mekke: Mektebetü'n-Nahda el-Hadîse, 1967.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1963.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri ve'l-a'lâm*. thk. Beşâr Avvâd Ma'ruf. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003.
- Zeyd b. Rifâa. *el-Erbe'un hadîsen es-Silkıyye*. thk. Abdullâh b. Hamûd el-Izzî. Amman: Müessesetü Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, 2002.
- Zirikî, Hayruddîn. *el-A'lâm*. nşr. Züheyr Fethullah. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002.

From Ikhwân-I Safâ's Philosophy Paradigm to Hadith Literature - Zeyd b. Rifaa and A Selection of Forty Hadith-

Hasan YERKAZAN*

Extended Abstract

Ikhwan al-Safâ is a school that was founded in Basra in the fourth century AH for religious, philosophical, political, and scientific. The pioneers of this school who were interested in the fields such as cosmology, psychology, metaphysics, astronomy, mathematics, etc., wrote an encyclopedic work called *Resâilu Ikhwan al-Safâ*, consisting of a total of fifty-two treatises. Zayd b. Rifaa is accepted as one of the important figures of this community. In this article, the life of Zayd b. Rifaa and his place in the history of hadith are examined. Subsequently, the solidity of the forty hadiths collection attributed to him, its narrators, commentaries, sources, authenticity, and its content were questioned.

Although this watch is attributed to Zayd b. Rifaa is a collection of forty hadiths; its direct and indirect information clarifies multiple issues. In connection with this forty hadiths collection, whether dealing with philosophy is a reason for jars, hadith knowledge of people who belong to Ikhwan al-Safa, how the way of looking at the hadith narration without the chain of the narrators (sanad), which sect is interested in writing commentaries on this work, whether it is possible to accept the narrations transmitted without the chain, etc. have great importance in terms of clarification of such issues.

First of all, according to the available information, it is inevitable that the forty hadiths collection belongs to Zayd b. Rifaa. However, since Zayd did not give any information about whom he received these narrations, no clear information could be reached about who transmitted these hadiths before him. It has not been determined precisely whether Zayd received these hadiths from a teacher or different people.

In the history of rijal criticism, which began with Khatib al-Baghdâdî and continued with Zahabî and Ibn Hajar, Zayd has been unreliable (jarh); and reliable (ta'dil) in Zaidi sources. As far as it can be determined, all forty hadiths have not been falsified (takhrij) in any work written before Zayd. However, it has been seen that some of the narrations or some sentences in the long narrations were transmitted in the hadith sources. Therefore, it is not impossible that all the hadiths reported in this work are fabricated (mawdu) or authentic (sahîh). However, Zaidi scholars highly valued Zayd and his work and wrote three commentaries on this work, as far as they could be determined. The fact that the hadiths in this work were transmitted without the chains (sanad) was not seen as a defect by the Zaydis, and the narrations were considered important in the context of talaqqi bi'l-qabul.

* Assoc. Prof., Amasya University, Faculty of Theology, Department of Hadith, Amasya, Turkey, hasanyerkazan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8673-0546>.

Although it is difficult to trace all these narrations in the sources of the first period, these hadiths were narrated in multiple works written after Zayd. Especially Ibn al-Arabî, an essential Sufi tradition, and Majlisî from the Shiite tradition, have included forty hadiths in their careers. Due to the content of the hadiths, it was seen that especially the Sufis showed interest in these narrations.

The hadiths in this collection generally include the following topics: trying to reach Paradise through obligatory prayers and righteous deeds, to continue the duty of servitude until the end of life, evaluation of worldly life for the Hereafter, that others will have confidence from the hands and the tongue of the believer, that the believer avoids even doubtful things and that his intentions are more valuable than his deeds, whoever abandons the remembrance of Allah and enters the world will spend his life in trouble, those who act against the will of Allah will be far from Him, whoever opposes Allah for the praise of people will be humiliated, a person who endures people's oppression for the sake of Allah will be under the protection of Allah Almighty, etc.

In general, the narrations try to lead people to the life of asceticism (Zuhd). In this context, any aspect of these forty hadiths that contradicts the basic teachings of Islam could not be determined. The words in the narrations are short and short. Because the hadiths had such a feature, Abu İdris Yahyâ b. Hamza al-Alawî commented on the hadiths in terms of concision (ijaz). Although these forty hadiths were evaluated within the framework of talaqqi bi'l-qabul by the Zaydis, it was concluded that it would not be possible for them to be accepted by all segments of the society since the narrations did not meet the conditions of authenticity.

